

HALISTEN TEOLLISUUSHISTORIA, OSA 2/4

Maistraatin aika suureen syystulvaan saakka marraskuussa 1824

Timo Leinonen

Sisällysluettelo

JAUHOMYLLYJEN AIKAINEN KUNNOSSAPITO	1
VALKKIMYLLYN KOHTALONTIE	2
PADON KORJAUSTÖITÄ	4
LÄHTEET	4

Jauhomyllyjen aikainen kunnossapito

Vuonna 1747 todettiin, että molemmat **jauhomyllyt**, joista silloin toinen oli sihti- ja toinen kokoryynimylly, olivat siinä kunnossa, että ne edellyttivät isoja korjauksia. Korjauksista laadittiin piirustukset ja puut korjauksiin hankittiin Kemiön saarelta valtion mailta maaherran luvalla.

Vuonna 1751 pidettiin katselmus Nummen jauhomyllyn rakennuksista, koska mylläri oli ilmoittanut, että katto vaatii pikaista korjausta.

Samassa katselmuksessa todettiin myös, että Maarian puolen myllytupa oli liian lähellä vesirajaa, koska joen virtaukset olivat vieneet lattian pohjatäytteet ja tämä johdosta koko tupa oli vaarassa romahtaa.

Kaikesta päätellen korjauksiin ryhdyttiin viipymättä. Myllytupa siirrettiin Frantsin tilan maille ylemmäs rannasta. Korvauksena tästä Frantsin tilalle myönnettiin oikeus verovähennyksiin.

Vuoden 1769 myllylaitosten kuntokatselmuksessa todettiin, että Kaarinan puoleinen mylly rakennuksiin ja patoineen oli jo päässyt korjauskelvottomaan kuntoon.

Uudistusrakennukset saatiin valmiiksi jo samana vuonna. Uudistusten yhteydessä alueella tehtiin myös louhintatöitä myllytoiminnan tehostamiseksi. Mylly saatiin kuitenkin tyydyttävään

toimintakuntoon vasta isojen muutostöiden jälkeen. Ilman näitä myllyn kapasiteetti oli aivan liian pieni.

Vuoden 1787 katselmuksessa myllylaitoksessa havaittiin seuraavia puutteita:

Nummen puolen mylly:

- ensimmäinen kivipari oli vaihtokunnossa,
- myllyn kannatinrakenteet vaativat korjauksia,
- vesirattaat vaativat korjauksia,
- kuten myös osa kulkureiteistä ja varastotasanteista.

Maarian puolen myllyssä taas korjauksen tarpeessa olivat mm.

- myllyrakennuksen katto,
- osa seinistä,
- myllyn käynnistäminen vaati välittömiä korjauksia käynnistyslaitteissa (trällipyörät),
- sekä veden tuloränni.

Vuonna 1813 Nummen puolen mylly oli taas ehtinyt vanhentumaan siinä määrin, että sen korjaaminen olisi edellyttäminen koko myllyn uudelleen rakentamista. Maarian mylly taas oli korjattavissa pienemmin toimenpitein.

Maarian puolelle rakennettiin uusi myllärin tupa muuta vuosi ennen **Erik Julinin** aikakautta vuonna 1819. Tämä jäi maistraatin kauden viimeiseksi uudisrakennukseksi.

[Valkkimyllyn kohtalontie](#)

Valkkimylly uusittiin vuonna 1748. Myllyyn kuuluvia tamppauslaitteistoja voitiin käyttää sekä **verkakankaan** ja **säämiskän** valmistukseen rinnakkain. Ilmeisesti ne myös vuokrattiin erikseen siten, että toinen vuokraaja teki verkakangasta ja toinen säämiskää. Uudistustöiden aikana vuokraaja oli säämiskäntekijämestari Petter Gelhard.

Vuonna 1756 kaupunki teki 12-vuotisen vuokrasopimuksen turkulaisen laivanvarustajan **Jacob Kijkin** kanssa. Kijk oli monipuolinen teollisuusmies. Hän oli vuonna 1743 hankkinut Teijon ruukin sekä jossakin vaiheessa myös *Kairisten tiilitehtaan* Koroisten niemen vastakkaisella rannalla.

Kijki laajensi laitosta ja syvensi veden syöttökanaalia louhimalla niin, että sekä verkakankaan ja säämiskän yhtäaikainen valmistusmahdollisuus turvattaisiin. Kijk ei itse kuitenkaan vastannut laitoksen toiminnasta vaan siirsi vuokraoikeutensa edelleen.

Vähän aikaa laitoksen toiminnasta vastasi mm Multavierulla sijainneen paino- ja värjäyslaitoksen kauppapalvelija **Lars Nordman**, joka maksoi vuokraa Kijkille.

Vuonna 1775 säämiskän valmistuslaitos vuokrattiin johtaja **Joseph Bremer**:ille 10-vuotisen vuokrasopimuksella. Bremer siirsi vuokraoikeutensa 5 vuoden kuluttua säämiskäntekijämestari **Isak Wollanderille**. Hänen jälkeensä ei enää ilmeisesti löytynytäkään säämiskän valmistuksesta kiinnostunutta vuokraaja. Toisin sanoen säämiskän teko olisi päättynyt Halisten koskella noin vuonna 1785. Luultavaa kuitenkin on, että säämiskän sijasta tampauslaitoksessa tampattiin purjekankaan valmistuksessa käytettävää hamppua.

Verkalaitoksen vuokraajana oli vuodesta 1780 jauhomyllärinä aikaisemmin toiminut **Erkki Heikinpoika**, joka uusi sopimuksen vuonna 1786. Nyt sopimukseen tuli ehto siitä, että säämiskämyllyä ei saanut käyttää, jos sen käyttö vaarantaisi jauhomyllyjen vedensaannin. Halisten kylän isännät **Antti Komonen** ja **Erkki Frantsi** olivat vuokraajan takuumiehinä.

Tämän sopimuskauden jälkeen, eli vuodesta 1786 laitoksen toiminnasta vastasi Turun purjekangastehdas, joka uudisti vuonna 1807 vuokrasopimuksen. Sopimus kattoi 25 vuotta. Tehtaan edustaja toimi silloin tehtaan osakas **Jean Tjäder**.

Sopimus edellytti, että vuokraaja rakentaa uuden valkkirakennuksen, joka oli vuoden 1787 katselmuksessa todettu vaativan huomattavaa korjausta. Kaupunki taas vastasi patorakennelmista.

Itse valkkimyllyn rakennus on vuoden 1787 katselmustietojen mukaan ollut 12,6 metriä pitkä ja 6 metriä leveä. Myllyssä oli vain yksi vesipyörä, josta saatiin voima molempiin laitoksiin, eli verkakankaan valmistukseen ja hampun tai säämiskän tamppaamiseen. Tamppausvälineenä oli tammi- tai mäntytukki.

Valkkimyllyrakennus tuhoutui suuressa syystulvassa 9.11.1824, jolloin tulva rikkoi padon. Tulvaveden myötä rakennus ajautui Hirvensalon rantaan mukaan noin 1000 kg raaka-aineena käytettyä Riikasta tuotua hamppua.

Syystulva oli silloin poikkeuksellisen ankara. Vedet nousivat silloin Suomenlahden perukoilla Pietarissakin noin 3 metriä yli normaalin vedenpinnan. Sen korkeammalle se ei ole tässä hyvin tulvaherkässä suurkaupungissa koskaan noussut.

Tulva antoi todennäköisesti myös Venäjän merkittävimpanä runoilijana pidetylle **Aleksander Puskinille** aiheen *Vaskiratsastaja*-runolleen, joka on yksi hänen tunnetuimmista teoksistaan.

Padon korjaustöitä

Vesimyllyjen toiminnan kannalta patorakennelmat koskissa olivat välttämättömiä. Ensimmäiset kirjalliset maininnat Halisten myllyistä koskevat nimenomaan veden virtaamista ohjaavia sulkurakennelmia. On todennäköistä, että niitä on jouduttu jatkuvasti myös korjaamaan.

Pato oli maistraatin aikaan 1700-luvulla mäntytukeista valmistettu leveä ylivuotopato. Tukit olivat kahdessa rivissä. Rivien välissä oli poikkiseiniä tukirakenteina. Tukkirivistön väli oli täytetty kivillä, hiekalla ja sammaleella.

Padon keskellä oleva kulmaus jakoi padon kahteen osaan: Maarian ja Nummen patoihin, kuten jauhomyllytkin jaettiin. Nummen puolella rakennettiin 1700-luvulla viimeistään rakennusten eteen kivinen suojavalli, jäiden, eli **Halisten ukkojen** ohjaamiseksi pois ajautumasta pois rakennuksista.

Isompia korjauksia patoon tehtiin ainakin vuosina 1757, 1761, 1774, 1787. Vuoden 1812 katselmuksessa todettiin, että sekä Maarian että Nummen padot tulisi huonokuntoisuutensa takia rakentaa uudelleen. Korjaustyöt saatiin valmiiksi seuraavana vuonna.

Vuonna 1822 Maarian pato korjattiin jäiden lähtöjen jälkeen. Tämä oli viimeinen suurempi korjaus ennen Julinin aikaa.

LÄHTEET

Gardberg, C. J. (1985): Turusta tulee kaupunki. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim) (1985): Turun seitsemän vuosisataa. Turun Historiallinen Yhdistys. Turun kaupunki. S. 36-52.

Gardberg, Carl Jacob (2001): Turun linna 1500-luvulla. Teoksessa Kolme Katariinaa – renessanssin nainen Turun linnassa. Turun Maakuntamuseo, näyttelyesite 29. Kirjapaino Grafia Oy, Turku, s. 123-139.

Kivikoski, Ella & Gardberg, C. J. (1971): Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366. Oy Lounasrannikko.

Oja, Aulis (1944): Keskiajan ja 1500-luvun Maaria. Teoksessa Tallgren, A. M. & Oja, Aulis: Maarian pitäjän historia I, s. 35-427. Tampereen työväen kirjapaino.

Salo, Unto (1979): Kaupunkilaitoksen esivaiheet Aurajoen laaksossa. Teoksessa Turun kulttuurihistoria, Turun historiallisen yhdistyksen julkaisuja 33, s. 11–35. Toimituskunta Niitemaa, Vilho & Nikula, Oscar & Sormunen, Tapio. Turku 1979.

Salo, Unto (1985): Kaupunkilaitoksen varhaisvaiheet Aurajoen laaksossa. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim) (1985): Turun seitsemän vuosisataa. Turun Historiallinen Yhdistys. Turun kaupunki. S. 9-35.

Toropainen, Veli-Pekka (1998): Aurajoen Halisten kosken historiaa. Teoksessa Stenroos, Marko & Toropainen, Veli-Pekka & Vallin, Jussi (1998): Turkulaisen veden pitkä matka Halisten koskelta Turun keskuspuhdistamolle. Turun vesilaitoksen juhlakirja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. S. 11-52.

Internet-lähteitä

Hannele Lehtonen. Aurajoen historiaa keskiajalta Turun palon jälkeiseen aikaan. ks.

<http://www.unikankare.net/aurajokipalaa/historia.html>.

Selenius, Hannele, & Virtanen, Timo J. & Komulainen, Martti.

Ks. myös Muistojen myllyt. Aurajoen myllyjen arkea aikalaisten kokemana. Aurajokisäätiö 2003.

Ks. http://www.aurajoki.net/Pdf/muistojen_myllyt.pdf :

Toropainen, Veli-Pekka (1998): Aurajoen Halisten kosken historiaa. Teoksessa Stenroos, Marko & Toropainen, Veli-Pekka & Vallin, Jussi (1998): Turkulaisen veden pitkä matka Halisten koskelta Turun keskuspuhdistamolle. Turun vesilaitoksen juhlakirja. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. S. 11-52.